

ADORNO'NUN OTORİTARYEN KİŞİLİK ÇALIŞMALARI BAĞLAMINDA BOYALI KUŞ VE TEHLİKELİ OYUN FİMLERİNİN ÇÖZÜMLENMESİ

Akın TUNÇ
Anadolu Üniversitesi, Türkiye
akintunc26@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4444-6042>

<i>Atıf</i>	TUNÇ, A. (2024). ADORNO'NUN OTORİTARYEN KİŞİLİK ÇALIŞMALARI BAĞLAMINDA BOYALI KUŞ VE TEHLİKELİ OYUN FİMLERİNİN ÇÖZÜMLENMESİ. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 16(4), 509-528.
-------------	---

ÖZ

Savaşların ve kitlesel ölümlerin çağı olan XX. yüzyılda, faşizmin kökeninde yatan otoritaryen kişilikleri ortaya çıkaran koşulların ne olduğuna dair bazı araştırmalar yapılmıştır. Bunlardan birisi, Otoritaryen Kişilik adıyla bilinen 1950 yılında yapılan geniş çaplı araştırmadır. Frankfurt Okulu kuramcılarında Theodor W. Adorno da bu çalışmaya katkı sağlayan düşünürler arasındadır. Adorno'nun araştırmaya olan katkısı, "Otoritaryen Kişilik Üstüne: Niteliksel İdeoloji İncelemeleri" adıyla yayımlanmış ve eleştirel çalışmalarda kullanılmıştır. Adorno bu çalışmada antisemitizmin ve faşizmin nedenleri arasında gördüğü otoritaryen kişiliğin ne olduğunu, bu kişiliğin oluşmasında hangi koşulların etkili olduğunu araştırmıştır. Bu makale de Adorno'nun çalışmasından yola çıkarak sinemadaki otoritaryen kişilik temsillerini problem hâline getirmektedir. Çalışmada film eleştirisi türleri olan sosyolojik eleştiri, psikanalitik eleştiri ve ideolojik eleştirinin tartışma alanında olan otoritaryen kişilik unsurları filmlerde aranarak çözümlenmiştir. Çalışmada örneklem olarak belirlenen Boyalı Kuş (Nabarvené ptáče, The Painted Bird, 2019) ve Tehlikeli Oyun (Die Welle, The Wave, 2008) adlı filmler bu kuramsal tartışmalar doğrultusunda çözümlenmiştir. Her iki filmde de otoritaryen kişilik özelliklerinin tamamının temsil edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Farklı ülkelerde geçen, farklı toplumsal yapılar da yaşanan olayları anlatan iki farklı filmde aynı sonucun görülmesi, otoritaryen kişilik özelliklerinin uygun ortam bulduğu anda ortaya çıkıp tehlikeye dönüşebileceğini göstermektedir. Toplumların sosyolojik durumlarını içeriğine taşıyan sinema filmleri de bu durumu başarıyla yansıtmaktadır. Örneklem olarak belirlenen iki filmde temsil edilen olay, durum ve karakterler de bu bulguları doğrulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adorno, Otoritaryen Kişilik, Faşizm, Boyalı Kuş, Tehlikeli Oyun.

Geliş tarihi: 19.06.2024 / Kabul Tarihi: 06.08.2024, DOI: 10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v16i4002
Araştırma Makalesi-Bu makale iThenticate programıyla kontrol edilmiştir.
Copyright © İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

ANALYSIS OF THE PAINTED BIRD AND THE WAVE FILMS IN THE CONTEXT OF ADORNO'S AUTHORITARIAN PERSONALITY STUDIES

ABSTRACT

Some research was conducted on the conditions that gave rise to the authoritarian personalities at the root of fascism in the 20th century that is the age of wars and mass deaths. One of these is the large-scale research conducted in 1950, known as Authoritarian Personality. Theodor W. Adorno, one of the theorists of the Frankfurt School, is among the thinkers who contributed to this study. Adorno's contribution to the research was published as "The Authoritarian Personality" and was used in critical studies. In this study, Adorno researched what the authoritarian personality is, which he sees among the causes of antisemitism and fascism, and what conditions are effective in the formation of this personality. This article, based on Adorno's work, problematizes authoritarian personality representations in cinema. Authoritarian personality elements were searched and analyzed in the films using sociological criticism, psychoanalytic criticism and ideological criticism in the study. The films named Painted Bird (Nabarvené ptáče, 2019) and The Wave (Die Welle, 2008), which were determined as samples in the study, were analyzed in line with these theoretical discussions. It was concluded that all authoritarian personality traits are represented in both films. The fact that the same result is observed in two different films, set in different countries and depicting events in different social structures, shows that authoritarian personality traits can emerge and turn into a danger when they find a suitable environment. Cinema films that contain the sociological situations of societies also successfully reflect this situation. The events, situations and characters represented in the two films selected as samples also confirm these findings.

Keywords: *Adorno, Authoritarian Personality, Fascism, The Painted Bird, The Wave.*

GİRİŞ

Frankfurt Okulu üyesi Theodor W. Adorno, 1950 yılında “Otoritaryen Kişilik” adıyla yayımlanan geniş çaplı bir akademik araştırmaya katılmıştır. Adorno’nun çalışmaya olan katkısı, otoritaryen kişilik özelliklerini toplumsal yapıyla birlikte ele almayı amaç edinen bir probleme dayanır. Max Horkheimer, bu büyük çalışmanın amacını, “otoritaryen insan tipi” olarak tanımlanan “antropolojik türün” açığa çıkarılması olarak açıklamaktadır. Adorno’nun da araştırmacı olarak yer aldığı “Otoritaryen Kişilik” adlı bu çalışma, bireyin faşizm etkisine girmesine neden olan problemleri psikanalitik ve sosyolojik bulgulara zemin hazırlayan araştırma sorularıyla ortaya koymaktadır.

Araştırmacıların ayrımcılığı, ön yargıyı, nefreti ve ırkçılığı doğuran nedenleri araştırmak için yola çıktığı temel sorular şunlardır: “Potansiyel faşist birey mevcutsa, o kesin olarak nasıl biridir? Antidemokratik düşüncüyü oluşturan şey nedir? Böyle birinin içindeki düzenleyici güçler nelerdir? Bu birey mevcutsa, gelişme tarzı ve bu gelişmeyi belirleyen etkenler nelerdir?” (Şahiner, 2011, s. 9-10).

Adorno’nun “Otoritaryen Kişilik” çalışmasına olan katkısı dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler, “Otoritaryen Kişilik Üstüne: Niteliksel İdeoloji İncelemeleri” adıyla yayımlanmıştır. Adorno psikanaliz çalışmalarından, Erich Fromm’dan ve Max Horkheimer’den yaptığı alıntılarla, çalışmanın diğer aşamalarıyla kendi bölümleri arasındaki bağları güçlü tutmuştur. İkinci Dünya Savaşı’nın ve Holokost’un hemen ardından yayımlanan bu büyük çalışma, birçok alana ışık tuttuğu gibi sinema çalışmaları ve film eleştirileri açısından da değerlidir. Nitekim bu çalışmanın da beslendiği kuramsal tartışmalar, Adorno’nun “Otoritaryen Kişilik” araştırmalarına dayanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Adorno’nun bulgulara dayanarak belirlediği otoritaryen kişilik özelliklerini, örneklem olarak belirlenen filmlerde tespit edip bu filmlerdeki kişileri ve olayları kuramsal tartışmanın ışığında çözümlenektir. Çalışmada *Boyalı Kuş* (Nabarvené ptáče, The Painted Bird, 2019) ve *Tehlikeli Oyun* (Die Welle, The Wave, 2008) filmler bu tartışmalar bağlamında örneklem olarak belirlenmiş ve Adorno’nun belirlediği otoritaryen kişiliği oluşturan unsurlar ışığında çözümlenmiştir.

OTORİTARYEN KİŞİLİK

Adorno’nun önemli katkılar sağladığı “otoritaryen kişilik” kavramına yönelik ilk önemli çalışmalardan bazıları Erich Fromm’a aittir. Fromm, Marksizm ve Freud üzerine yaptığı çalışmaları otorite bağlamında ele alarak ideolojik olarak gerçekleşen boyun eğmenin sosyal yapıyla olan ilişkisi üzerine eğilmiştir. Fromm’a göre otoriteye boyun eğmek için ötekini, daha güçsüz olanı yok etme eğilimi sınıflı toplumun karakteristik özelliğidir. Wilhelm Reich ve Friedrich Nietzsche’nin düşüncelerinden de etkilenecek oluşturduğu “otoriter-mazoşist”

kavramı, Fromm'un bu yaklaşımından doğmuştur (Baars ve Scheepers, 1993, s. 347).

Psikanalitik açıdan bakıldığında, otoriter kişiliğin oluşumunun kökenleri çocukluk döneminde görülmektedir. Çocuğun aileyle olan ilişkisini belirleyen otorite, yetişkinlik döneminde de tıpkı bir duvar gibi bireyin çarptığı bir gerçeklik hâline gelir. Bireyin yüzleşmek zorunda kaldığı bu sert fiziksel gerçeklik, kendisinin dışında gelişen ekonomik ve politik süreçlerin oluşturduğu dışsal dünya, bir diğer anlamıyla toplumsal yapıdır. Bireyin anlamlandıramadığı, zorluklarla dolu olan bu rekabetçi yapı karşısında konformizme sarılması olağan bir durumdur. Çünkü birey yaşadığı acıyı ve kaygıyı azaltmak için otoriteye tam bağlılık göstermesi gerektiği inancındadır. Acımasız toplumsal rekabetin doğallaştırılması, üst sınıfların çıkarlarıyla ve otoriteyle özdeşleşme, zayıf olanı yok etme güdüsü bireyin içselleştirdiği eylemler hâline gelir (Ferrarotti, 1994, s. 109).

Otoritaryen kişilik; etnosentrik, antidemokratik, baskıcı, gelenekçi, otoriteye boyun eğen ve kendisinden güçsüz olanı yok etmeye dönük aşağılayıcı bir tutuma sahiptir (Stewart & Hoult, 1959, s. 274). Bu kişilik özellikleriyle antisemitizm arasında kurulan bağ eleştirel teori çalışmalarına dayanmaktadır. Adorno'nun konuyla ilgili çalışmalarını yaptığı dönem, Nazi Almanya'sını terk edip Amerika'da yaşamına devam etmek zorunda kaldığı, Avrupa'daki Yahudilerin soykırımı uğradığı ve otoriter yönetimlerin dünyayı büyük bir savaşa soktuğu tarihsel bir eşige denk gelmektedir. Dolayısıyla antisemitizmin kaynaklarını bulma konusundaki amaçları, otoritaryen kişiliğin tespitini sağlamıştır. Adorno, ortaya çıkan yeni tarihsel dönemi yalnızca siyasi kurumların sorunsalı olarak görmez. Otoriter rejimlerin geniş halk kitlelerinin desteğiyle yükselmesinde, antisemitizmin farklı toplumsal yapılarda karşılık görmesinde derin kişilik ve toplumsal özelliklerin işlevi olduğunu vurgulamaktadır. Adorno'nun da kuramsal temsilcilerinden birisi olduğu eleştirel teori, dünyayı alt üst eden otoriter yönetimlerin, otoritaryen kişiliklerin ve antisemitizmin anlaşılmasının sosyoloji ile psikanaliz çalışmalarına bağlı olduğunu iddia etmektedir. Bu düşünceye göre, otoritaryen kişiliğin irrasyonel özellikleri ne yalnızca psikanaliz ne de yalnızca sosyolojik yöntemlerle açıklanabilir. Bu nedenle kişilik özelliklerinin açıklanması için toplumsal yapının; toplumsal yapının açıklanması için de kişilik özelliklerinin ortaya konulması gereklidir (Rensmann, 2017, s. 5-9).

Antisemitizm ve Önyargı

Theodor W. Adorno ve Max Horkheimer'in başlattığı çalışmalar sonucunda ortaya çıkan "Önyargı Çalışmaları" adlı araştırma, bu tartışmalar ışığında çok önemli bulgular ve veriler ortaya çıkarmaktadır. Çalışmanın büyük bir bölümü antisemitizm kavramını, otoritaryen kişilik özellikleri doğrultusunda açıklamaya çalışmaktadır. W.G Sumner tarafından geliştirilen etnosentrizm kavramı bu çalışmada önemli bir yer tutmaktadır. Buna göre, kişinin kendi sosyal çevresine karşı olumlu bir tutuma sahip olduğu; her türlü azınlık ya da dışarıdaki

gruplara karşı ise ön yargı ve nefret geliştirdiği belirlenmiştir. Ön yargıların klişelere dayanıyor olması, araştırmacılar için önemli bir araştırma problemi sağlamaktadır. Bu ön yargıların ortaya çıkarılması için geniş toplumsal kesimler üzerinde anket çalışmaları yapılmış ve sonuçlar “Önyargı Çalışmaları” adı altında yayımlanmıştır. Adorno’nun araştırmaya olan katkıları bu soru-cevaplar üzerinden şekillenmiş, otoritaryen kişilik oluşumuyla antisemitizm özelinde ırkçılık-nefret suçları arasındaki bağ ampirik araştırma sonucunda ortaya konulmuştur (Baars ve Scheepers, 1993, s. 349).

Adorno’nun otoritaryen kişilik üzerine yapılan çalışmada antisemitizmin karakterini incelediği bölüm, bireyin yaşadığı bu açmazları antisemitizm dolayısıyla nesneleştirdiğini ortaya koymaktadır. Bireyin sınıflı toplumun süreçlerine yabancılaşması, rekabet karşısında duyduğu korku ve panik, toplumla arasındaki uyumsuzluk gibi problemler otoriter yönetimlerle özdeşleşmenin de ortaya çıkmasıyla bir düşman arayışına dönüşmektedir. Birey, oluşturduğu “irrasyonel Yahudi imgesi” aracılığıyla nefret, ön yargı gibi duygularına katalizör bulmaktadır. Böylece otoritaryen kişiliğin Yahudi imgesine atfettiği tarihsel “kötü adam” rolü, yok etmek için bir düşman ortaya çıkartır. Ona göre yaşadığı bütün huzursuzlukların, kaygıların ve acıların sağaltımı irrasyonelleştirilmiş ve kişileştirilmiş Yahudi’nin yok edilmesiyle mümkün olacaktır (Adorno, 2011, s. 42-43).

Adorno’nun çalışmasında otoritaryen kişilik, sosyolojik yapıyla beraber ideolojiyi oluşturan etken olarak ele alınır. Kişiliğin hangi sosyolojik etkiyle beraber yıkıcı güce dönüştüğünü anlamak için araştırmacılara verilen yanıtlar Adorno tarafından çözümlenmiştir. Böylece kişilik özelliklerinin otoritenin oluşumuna olan katkısı ortaya çıkarılmıştır (Ferrarotti, 1994, s. 110). Araştırma, kendisini doğrudan faşist ya da antisemitist olarak tanımlayan kişilerin-grupların üzerinden yapılmadığı için çıkan sonuçlar çarpıcıdır. Adorno, ön yargı ve nefret sahibi olan bu bu kişileri “potansiyel faşist” şeklinde tanımlamaktadır. Faşizmin yenilgisinin henüz çok yeni olması ve Holokost’un büyük bir infial yaratmış olması kişilerin kendilerini açıkça tanımlamaktan alıkoymuştur (Taş, 2019, s. 14).

Adorno’nun “potansiyel faşist karakter” olarak tanımladığı bu kişilik tipi için bir başka önemli unsur ön yargıdır. Ön yargının bu kişiliğin içerisinde etkin olmasının sebebi yalnızca dış etkenler ve toplumsal yapı değildir. Bununla birlikte kişiyi ön yargının kültürel ortamına ait kılan bütün görüşleri, idealleri, tutum ve davranışlarıdır. Adorno bütün bu tartışmaları otoritaryen kişilik ve otoriter yönetimlerin esas olduğu toplumsal yapı arasındaki özdeşleşmeyi ve bir olma hâlini vurgulamak için yapmaktadır. “Otoritaryen Sendrom” başlığıyla ele aldığı kişilik tipinin, Erich Fromm’un “sodomozistik” olarak tanımladığı psikanalitik çözülme durumu taşıyan kişiyi tanımlaması; Fromm’un bu yaklaşımıyla Max Horkheimer’in “dışsal toplumsal baskı, itkilerin içsel bastırılışıyla yan yana” olduğuna dair önermesini birleştirmesi bunun en açık örneğidir. Sonuç olarak

Adorno'ya göre (2011, s. 280-292), otoriteryen kişiliğin en yüksek görüldüğü durumda “sodomazoşistik tepki” şöyle açığa çıkmaktadır:

Özne ancak, itaat ve boyun eğmeden haz alarak, kendi toplumsal uyumuna ulaşır. Bu da, toplumsal uyumun hem bir koşulu hem de bir sonucu olarak, sadomazoşistik tepkiyi devreye sokar. Toplum biçimimizde, mazoşistik eğilimlerin yanı sıra sadistik eğilimler de gerçekten doyum bulurlar.

Otoriteryen Kişilik Özellikleri

Adorno'nun bulgularına ulaşmasını sağlayan “Önyargı Çalışmaları”, otoriteryen kişiliğin tespitini şu dokuz madde (Duckitt, 2015, s. 255-256) üzerinden elde etmiştir:

- Gelenekçilik: Orta sınıfın gelenekselleşmiş değerlerine sıkı sıkıya bağlı olmak.
- Otoriteryen Boyun Eğme: Otoritelere karşı itaatkar, eleştirellikten tamamen uzak olan tutum.
- Otoriteryen Saldırganlık: Geleneksel değerlerin dışına çıkan insanları kınama, aşağılama ve cezalandırmaya eğilimli olmak.
- Öznellik Karşıtlığı: Yaratıcı ve öznel olana karşı olmak.
- Batıl İnanç ve Klişe: Kaderci, mistik yaklaşıma ve kalıplaşmış düşüncelere sahip olmak.
- Güç ve Dayanıklılık: Zihni hâkimiyetle meşgul etmek; güçlü-zayıf, lider-yandaş zıtlıklarıyla düşünmek; güç, kuvvet ve dayanıklılık ile özdeşleşmek.
- Yıkıcılık ve Sinizm: Genelleşmiş düşmanlık, insanın kötülenmesi ve değersizleştirilmesi.
- Yansıtmacılık: Dünyada vahşi ve tehlikeli şeylerin hüküm sürdüğüne dair inanç; bilinçsiz, duygusal dürtülerin dışarı yansması.
- Cinsellik: Cinsel durumlarla ilgili aşırı endişe.

“Otoriter yönetimlerin, faşizmin, antisemitizmin; en genel anlamıyla nefret politikalarının kökenleri nelerdir” sorusundan hareketle ulaşılan bu unsurlar, otoriteryen kişiliğin özellikleri olarak belirlenmiştir. Modern toplumun bu kişilik özelliklerine sahip bireylerden oluşması, faşizmin ve nefret suçlarının her yerde olabileceğinin işaretidir. Nitekim araştırmancının Amerika Birleşik Devletleri vatandaşları arasında yapılmış olması ve bulguların bu yolla elde edilmesi de bunun ispatı durumundadır. Bulguları sağlayan dokuz otoriteryen kişilik özelliğinden yola çıkarak antidemokratik, etnosantrik ve antisemitist gibi ölçekler belirleyen araştırmacılara göre bu kavramlar arasında açık bir korelasyon bulunmaktadır. Sonuç olarak otoriteryen kişilik özellikleriyle otoriter ideolojiler arasında yakın bir ilişki söz konusudur (Rensmann, 2017, s. 71 81).

Adorno, bütün faşist hareketlerin bilgisizlik ortamında filizlendiğini ifade etmektedir. Modern toplumun kaotik durumu, gerici kitle hareketleri için en uygun zemini sağlamaktadır. Bu nedenle bu tip hareketlerin temel dayanak noktası popülizm ve antientelektüalizm olmaktadır. Düşünme ve sorgulama ediminin olmadığı kişilerde, “aptallaştırma” sonuçları doğmaktadır. Gerçeklikle olan bağların yitirilmesi sonucunda ortaya çıkan deneyimden kopmuş düşünce, klişelere teslim olmaktadır. Bu durum sonucunda gerçeklikten kopan kişi, kendisinin ve dar çevresinin klişelerini her şeyin üstünde görmektedir. Adorno için bu durum kişinin bireysel başarısızlığından ya da psikolojik süreçlerinden daha çok toplumsal olanla arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır (Adorno, 2011, s. 118-130). Bu nedenle Adorno’ya göre otoritaryen kişiliğin en fazla büyüyüp tehlikeye dönüştüğü toplumsal yapı, bürokratikleşmiş kapitalizmdir (Boucher, 2016, s. 26). Adorno’nun faşizmin, çok başarılı bir toplumsal gelişim içinde yeşerdiğini belirtmesi de bu durumu doğrulamaktadır (2012, s. 11).

BOYALI KUŞ VE TEHLİKELİ OYUN FİMLERİNİN OTORİTARYEN KİŞİLİK BAĞLAMINDA ÇÖZÜMLENMESİ

Yöntem

Çalışmadaki film eleştirilerinde yöntem olarak kullanılan sosyolojik yaklaşım, psikanalitik yaklaşım ve ideolojik yaklaşım unsurlarından faydalanılmıştır. Örneklem olarak belirlenen filmler otorite, faşizm, antisemitizm, ön yargı gibi çeşitli kavramları içeriğinde barındırdığı için tek bir eleştiri yöntemine bağlı kalmak yerine farklı yaklaşımlardan faydalanmaya çalışılmıştır. Nitekim film eleştiri yöntemleri, birbirinden kesin çizgilerle ayrılmak yerine, birbirleriyle etkileşim kuran ve birbirlerini besleyen yaklaşımlara sahiptir (Özden, 2004, s. 105).

Sosyolojik yaklaşım toplumsal olan her şeyi kapsadığı için diğer disiplinlerle de yakınlık kurmaktadır. Sosyolojik çözümlemede önemli olan filmin üretildiği toplumsal yapıyı iyi analiz edebilmektir. Filmdeki içeriğin iyi anlaşılabilmesi o filmin doğduğu toplumun özelliklerinin iyi bilinmesini gerektirir (Akbulut, 2019, s. 257). “Sosyolojik yaklaşıma sahip bir film eleştirmeni, bir sosyolog gibi, filmleri bir toplumun değer yargılarını, normlarını, ideallerini ve dünya görüşünü yansıtan birer kültür ürünü olarak ele almaktadır” (Özden, 2004, s. 154).

İdeolojik yaklaşım, en temelde filmler ve ideolojiler arasında bağ kurar. Toplumsal yapının unsurları film eleştirisinde gösterge olarak kabul edilir. Sosyolojik yaklaşım ve tarihsel yaklaşım bu çözümleme yönteminin ayrılmaz birer parçası durumundadır. Psikanalitik yaklaşım da her ne kadar bireyle ilgileniyor olsa da bireyin toplumdaki yeri ve ideolojik ortamı psikanaliz için çok önemli veriler sunmaktadır. Özellikle cinsiyet, aile, otorite, özne gibi kavramlar psikanalitik yönetime başvurmayı gerektirmektedir (Kabadayı, 2018, s. 63-81).

Filmlerin içeriğinde aranan unsurlar çalışmanın literatür bölümünde tartışılan Adorno'nun "otoritaryen kişilik özellikleri" olarak belirttiği (Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson, Sanford, 1950, s. 228) dokuz maddeden oluşmaktadır. Burada bahsedilen film eleştiri yöntemlerine uygunluk gösteren maddeler şunlardır:

- Gelenekçilik: Orta sınıfın gelenekselleşmiş değerlerine sıkı sıkıya bağlı olmak.
- Otoritaryen Boyun Eğme: Otoritelere karşı itaatkâr, eleştirellikten tamamen uzak olan tutum.
- Otoritaryen Saldırganlık: Geleneksel değerlerin dışına çıkan insanları kınama, aşağılama ve cezalandırmaya eğilimli olmak.
- Öznellik Karşıtlığı: Yaratıcı ve öznel olana karşı olmak.
- Batıl İnanç ve Klişe: Kaderci, mistik yaklaşıma ve kalıplaşmış düşüncelere sahip olmak.
- Güç ve Dayanıklılık: Zihni hâkimiyetle meşgul etmek; güçlü-zayıf, lider-yandaş zıtlıklarıyla düşünmek; güç, kuvvet ve dayanıklılık ile özdeşleşmek.
- Yıkıcılık ve Sinizm: Genelleşmiş düşmanlık, insanın kötülenmesi ve değersizleştirilmesi.
- Yansıtmacılık: Dünyada vahşi ve tehlikeli şeylerin hüküm sürdüğüne dair inanç; bilinçsiz, duygusal dürtülerin dışarı yansması.
- Cinsellik: Cinsel durumlarla ilgili aşırı endişe.

Filmin Künyesi

Filmin Adı: Nabarvené ptáče (The Painted Bird, Boyalı Kuş)

Filmin Yapım Yılı: 2019

Filmin Yönetmeni: Václav Marhoul

Filmin Senaristi: Václav Marhoul, Jerzy Kosiński

Filmin Oyuncuları: Petr Kotlar, Harvey Keitel, Barry Pepper, Stellan Skarsgård

Filmin Yapımcıları: PubRes, Silver Screen

Filmin Süresi: 169 dakika

Filmin Konusu

Jerzy Kosinski'nin aynı adlı romanından uyarlanan film, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Nazilerin Polonya'yı işgal etmesiyle ailesinden ayrılmak zorunda kalan küçük bir çocuğu merkezine alır. Küçük çocuğun ailesi Yahudi oldukları için

Polonya’da hayatta kalmanın zor olduğunu düşünerek çocuklarını kırsalda yalnız başına yaşayan yaşlı bir kadına emanet eder. Yaşlı kadının ani ölümüyle birlikte, çocuk evden ayrılarak hayatta kalmak için kendisine yeni bir yer bulmaya çalışır. Bulduğu yeni evlerde de şiddet, ölüm ve travma çocuğun peşini bırakmayacaktır. Küçük çocuğun Doğu Avrupa kırsalında yaşamak için verdiği mücadele savaşın neden olduğu yıkımı, insanın karanlık taraflarını, nefreti, aşağılamayı ve travmayı gözler önüne serer.

Filmin Özeti

Küçük çocuğun anne ve babası, Nazi işgaliyle birlikte oğullarını güvende tutmak için Marta’ya bırakmıştır. Marta’nın ölümüyle çocuğun bir sonraki adresi Olga’nın evi olur. Olga’nın mistik inançları yüzünden burada da kalamayan küçük çocuk köylülerden birinin kendisini nehre ittirmesiyle bilinmez bir yolculuğa çıkar.

Uzun yolculuk Mylnar’ın evinde son bulur. Mylnar, karısını evdeki yardımcıdan kıskandığı için büyük bir şiddetin faili olur. Evi terk etmek zorunda kalan çocuk için yeni bir macera başlar. Lekh adında tek başına yaşayan bir adamın yanında kalan çocuk burada da şiddete tanık olur. Sürekli içki içen, öfkeli Lekh için hayattaki tek yaşam kaynağı köyde yaşayan ve bütün köylüler için cinsel bir obje olan Ludmila’dır. Ludmila’nın köydeki kadınlar tarafından linç edilip öldürmesiyle, Lekh yaşamına son verir.

Naziler küçük çocuğun Yahudi olduğunu anlayıp esir alırlar. Bir rahip tarafından Alman askerlerin elinden alınan çocuk, kilise cemaatinden olan Garbos’a emanet edilir. Çok geçmeden küçük çocuk, kendisine şiddet uygulayan ve cinsel istismarda bulunan Garbos’un yanından ayrılmak zorunda kalır.

Çocuğun bir sonraki durağı, Labina’nın yaşadığı evdir. Labina, ölüm döşegindeki yaşlı bir adama bakan genç bir kadındır. Labina, tatmin edemediği cinsel arzularını küçük çocuk üzerinde uygulayarak istismarda bulunur. Labina’nın cinsel arzuları çocuk için travmatik bir duruma dönüşür. Sonunda çocuk buradan da şiddet dolu olaylar sonucunda ayrılmak zorunda kalır.

Küçük çocuk, hayatta kalacak bir yer ararken Kızıl Ordu askerleriyle karşılaşır. Burada tanıştığı Mitka ile Kızıl Ordu kampında yaşamaya başlar. Mitka çocuğa Sovyet üniforması giydirir ve askeri eğitim verir. Çocuğun bir sonraki durağı savaş yetimlerinin kaldığı yurt olur.

Filmin sonunda babası çocuğu yurttan alır ve evlerine dönüş için yola koyulurlar. Bu yolculukta otobüsün camına çocuğun, Joska ismini yazdığı görülür. Film boyunca adını hiç söylemeyen çocuğun adı Joska’dır ve gittiği yerde artık hiçbir zaman eski Joska olamayacaktır.

Bulgular ve Yorum

Gelenekçilik

Doğu Avrupa kırsalında geçen filmde feodal ilişkilerin ve değerlerinin bütün unsurları görülmektedir. Geleneğe bağlı olarak kurulan ilişkiler film boyunca kendini gösterir. Küçük çocuğun gittiği köylerde, misafir olduğu evlerde bütün yapı feodalizmin dayandığı gelenekselleşmiş ahlaki değerlere ve düşüncelere göre düzenlenir.

Büyücü Olga'nın köyde elde ettiği statü, gelenekçiliğin örneklerinden birisidir. Olga, köydeki gelenekçiliğin bir yansıması olan batıl inançları kendi üzerinde toplayarak mistik bir konuma ulaşmıştır. Küçük çocuk Olga'ya yaptığı işlerde yardımcı olarak onun yanında kalma hakkı elde eder. Fakat gelenekçilik ve mistisizm yüzünden bu köyde yaşamak küçük çocuk için imkânsızdır.

Mylnar, eşi ve onlara yardım eden genç bir adamın yaşadığı ev de gelenekçiliği yansıtan unsurlar arasındadır. Evde gelenekçiliğe dayanan ataerkil bir kültür egemendir. Mylnar, evde sözü geçen tek özne konumundadır. Eşi ise ona hizmet etmek ve onun istediklerini yapmakla yükümlüdür. Mylnar karısıyla evdeki yardımcı arasında bir ilişki olduğunu düşünür ve gelenekçi-ataerkil kanılara dayanarak şiddete başvurur.

Ludmila'yı linç ederek öldüren köylü kadınlar da gelenekçiliğin en radikal tutumlarından birisini geliştirir. Lekh'in cinsel ilişki yaşadığı Ludmila, köydeki kadınların tepkisini çekmektedir. Bir gün köydeki kadınlar, kocalarının ve çocuklarının terbiyesini bozduğu gerekçesiyle Ludmila'yı linç ederek öldürür. Lekh de Ludmila'yı kaybettiği için kendisini öldürür. Bu sekansta, köyde yaşayan bir kadının özgür cinsel yaşamının gelenekçiliği tehdit ettiği ve geleneğin reddi nedeniyle de büyük bir şiddet ortamının oluştuğu görülür.

Otoritaryen Boyun Eğme

Filmde otorite farklı biçimlerde kendini gösterir. Çocuğun gittiği her köyde farklı bir lider kültü ve otorite mevcuttur. Küçük çocuğun kurtuluş umuduyla gittiği köylerden birisinde köylüler tarafından yakalanıp teslim edildiği Olga karakteri, otoritenin temsilcilerinden birisi durumundadır. Yaşlı bir kadın olan Olga, büyücülük ve falcılık gibi mistik işlerle hayatını sürdürmektedir. Köye egemen olan mistik inançlar nedeniyle Olga'ya tanrısal bir itaat olduğu görülür.

Eşini kıskanan Mlynar, evdeki tek otorite durumundadır. Otoritesini sağlayamadığını düşündüğü anda girdiği kıskançlık kriziyle büyük bir şiddet olayının faili olur. Küçük çocuk için bu evde kalmak artık imkânsızdır. Evi terk etmek zorunda kalan çocuk için yeni bir hayatta kalma macerası başlar.

Kafeslere kapattığı kuşlarla tek başına yaşayan Lekh, istediği zaman Ludmila ile görüşerek onunla cinsel birliktelik kurmaktadır. Lekh otoritesini kafese kapattığı

kuşlar ve köyün cinsel arzu nesnesi durumundaki Ludmila üzerinde sergiler. Ludmila, tıpkı kafesteki kuşlar gibi Lekh karşısında boyun eğen ve itaat eden nesne durumundadır.

Filmde sık sık görülen Kızıl Ordu askerleri ve Naziler, birlikleri içinde otoriteye boyun eğen kişilerdir. Üstlerinden aldıkları emirleri yerine getirmeye, savaşmaya ve ülkelerinin idealleri için ölmeye boyun eğmişlerdir. Askerler üzerinde otoriteye boyun eğme davranışı bütün unsurlarıyla görülür.

Nazi kontrolündeki şehirde otoritelerden birisi de rahip karakteridir. Öyle ki Naziler rahibin ölmesini istemediği küçük çocuğu bile teslim ederler. Rahibin küçük çocuğu emanet ettiği Garbos için de rahip karakteri otorite olarak gördüğü tek kişidir. Rahibi otorite olarak kabul eden Garbos, çocukla tanışmasıyla beraber otoritaryen boyun eğmeye mahkûm edeceği nesneyi de bulmuş olur. Çocuğa işkence ve cinsel istismar gibi ağır şiddet eylemleri uygular. Çocuğun olan biteni rahibe anlatmak istediğini fark eden Garbos, çocuğu öldürmek ister. Küçük çocuk yaptığı bir manevra ile Garbos'un ölümüne sebep olur. Bu onun işlemek zorunda kaldığı ilk cinayet olur. Rahibin de ölümüyle artık küçük çocuğun burada da yaşaması imkânsız olur.

Yaşlı adamı otorite olarak kabul edip ona boyun eğen Labina karakteri, kendisine bir boyun eğen mağdur olarak çocuğu bulmuştur. Labina, tatmin edemediği cinsel duygularını küçük çocuğun üzerinde şiddete dönüştürür. Henüz cinsel yaşamın gerekliliklerini sergileyecek yaşta çok uzakta olan çocuk için, Labina'nın cinsel arzuları travmatik bir duruma dönüşür. Küçük çocuğa olan tacizlerinden ve saplantısından beklediğini bulamayan Labina, ahırdaki keçiyi cinsel arzularının nesnesi hâline getirir. Böylece kendisine boyun eğen yeni bir itaat nesnesi bulmuş olur.

Sonuç olarak filmde geçen bütün mekânlarda, yerleşim yerlerinde otorite değişmektedir. Değişmeyen tek şey ise otoriteye gösterilen boyun eğme ve itaat duygusudur. Küçük çocuk gittiği her yerde itaate ve boyun eğmeye zorlanır. Böylece otoritaryen kişilik olmaya doğru evrilir.

Otoritaryen Saldırganlık

Filmin tamamında otoritaryen saldırganlık hüküm sürer. Çocuğun kırsalda başlayan yolculuğundan bitişe kadar bu saldırganlığın çeşitli yansımaları görülür. Bunun en tipik karşılığı, köylülerin topraklarına gelen "yabancı" karşısında duyduğu endişe ve saldırgan tutum olur. Bu tutum eyleme dönüşerek işkenceye kadar ilerler. Çocuk gittiği bütün köylerde düzeni bozacağı düşünülen tehlikeli bir unsur olarak görülür. Büyücü Olga'nın yaşadığı köyde bu durum zirveye ulaşır. Çocuğun köye girişiyle bütün köy teyakkuza geçer. Saldırganlığın en büyük sebebi kurulu olan geleneksel düzenin bozulacağına dair endişedir.

Bunun bir başka örneği de Mlynar'ın evindeki ilişkilerde görülür. Karısıyla kendisine yardım eden genç erkek karşısında duyduğu kıskançlık, Mlynar için düzenin bozulacağına dair endişeyle beraber otoritaryen saldırganlığı ortaya çıkarır. Şiddet dolu saldırganlığın sonucunda da büyük bir travma yaşanır.

Ludmila ve Lekh'in yaşadığı köy de otoritaryen saldırganlığın merkezlerinden birisi konumundadır. Köydeki kadınlar, eşlerinin ve çocuklarının ahlakını bozduğu gerekçesiyle Ludmila'yı linç eder. Lekh, onları durdurmak isterken kadınlar tarafından saldırıya uğrar. Köydeki kadınların kıskanç ve gelenekçi tutumunun saldırganlığa dönüşerek Ludmila'nın ölümüne sebep olduğu görülür. Ludmila'yı kaybeden Lekh ise otoritesinin kaybetmesinin yarattığı saldırganlıkla kendi ölümüne neden olur. Kadınların linç ettiği Ludmila'nın ölümü Lekh için şok edici bir etki yaratır. Lekh, evine götürdüğü Ludmila'nın cesedinin başında kendini ipe asar.

Savaşın daha geniş cephelere taşınmasıyla çocuğun gittiği bütün köylerde Naziler yerel halka saldırır. Köyler yakılır, siviller öldürülür. Kızıl Ordu ve Alman askerleri kırsalda, halkın içinde savaş verir. İki tarafın da savaşta üstünlüğü kurmak için otoriter bir saldırganlık içinde olduğu görülür.

Küçük çocuğun tesadüfen karşılaşarak yanında kaldığı Sovyet askeri Mitka, küçük çocuğa iyi davranır; fakat burada da otorite ve militarizm vardır. Çocuğun bir sonraki durağı savaş yetimlerinin kaldığı yurt olur. Filmin son bölümünü oluşturan bu bölümde, çocuğun filmin başındaki hâlden çok farklı birine dönüştüğü netleşir. Her türlü şiddete ve savaşın yıkıcı etkisine maruz kalan çocuk için dünya artık başka bir yer olmuştur. Öyle ki, kendisine hakaret eden bir pazarcıyı gözünü kırpmadan öldürür. Bu durum, küçük çocuğun da egemen olan otoritaryen saldırganlık kültüründen etkilenerek saldırgan bir tutum geliştirdiğinin kanıtı olur.

Öznellik Karşıtlığı

Filmde küçük çocuğun ismi en sonda babasıyla beraber eve doğru yolculuğa çıkmasıyla belli olur. Bu yolculukta otobüsün camına çocuğun, Joska ismini yazdığı görülür. Film boyunca adını hiç söylemeyen çocuğun adı Joska'dır. Bu sahne dışında çocuğun ismini öğrenmek izleyici için mümkün olmaz. Çünkü o bir özne değildir, gittiği her yerde şiddet gören bir mağdurdur. Çocuğun adının öğrenildiği sahnede, babasının kolunda numaralar yazmaktadır. Bu numaralar Nazilerin, Yahudileri damgalamak ve kodlamak için kullandığı bir yöntemdir. Çocuk bu numarayı gördüğü anda otobüsün camına adını yazar. Bunun anlamı kendisinin, daha ötesinde Yahudilerin bir sayı değil, insan olduğunu vurgulamaktır.

Filmdeki bütün köylerde kurulan ilişkiler, otorite etrafında, topluluk yaşamına uygun olarak feodalizm temelindedir. Bu toplumsal yapıda öznelğin hiçbir yeri yoktur. Nitekim bütün karakterlerde bunun yansımaları görülür.

Batıl İnanç ve Klişe

Mistisizm filmin içinde önemli bir yer tutar. Büyücülük yapan Olga karakteri bunun zirvesi olsa da filmin bütün karakterlerinde mistik ve kaderci yaklaşımları görmek mümkündür. Filmin geçtiği coğrafyada Hristiyanlığın Pagan kültürle beraber yaşanıyor olması, Slavların kendine has ritüel ve kültürleri mistisizmin etkisini arttırmaktadır. Batıl inançların en büyük hedefi küçük çocuk olur. Köylüler çocuğun lanetli olduğunu; şeytan ya da vampir gibi görüntüsü olduğunu; köylerini ve evlerini yok edeceğini düşünürler. Batıl inançların günlük yaşamdan sağlığa, güvenlikten toplumsal düzene kadar her şeyi belirlediği görülür. Olga, hastalanan küçük çocuğu tedavi etmek için sadece kafası dışarıda kalacak şekilde topırağa gömer. Bu sahnede çocuğun yaşadığı korku her şeyi açıklamaktadır.

Güç ve Dayanıklılık

Filmin İkinci Dünya Savaşı yıllarında Doğu Avrupa'da geçiyor olması güç savaşının filmin merkezinde olduğunun işaretidir. Bütün karakterlerde savaşın, yoksulluğun, zayıflığın vermiş olduğu güç arayışı görülür. Herkes gücü ölçüsünde kendisinden daha zayıf olanı ezme ve yok etme güdüsüne sahiptir. Avrupa'yı sarsan faşizm, mikro ölçekte de bütün evlerde ve köylerde kendisini gösterir. Bunun en büyük kurbanı da filmin ana karakteri olan küçük çocuk olur. Gördüğü şiddet karşısında güçlü ve dayanıklı olma zorunluluğunu hisseder. Sonunda geldiği noktada o da artık şiddeti araç olarak kullanmaya başlar. Böylece filmdeki bütün karakterler güç üzerinden ilişkilerini geliştirir.

Yıkıcılık ve Sinizm

Filmde insana ait olan bütün değerler ayaklar altına alınır. Şiddet toplumsal yaşamın bütün unsurlarına sızmış, yaşama ait olan ne varsa yok etmiştir. Yıkıcılığın boyutu öyle serttir ki en masum olan çocuklar bile bundan payını almıştır. İnsanın, insanlığın lanetlendiği, her şeyin ölüm makinesinde nesne hâline geldiği bir evren vardır filmde. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'nda filmin geçtiği Doğu Avrupa'da durum tam olarak budur.

Yansıtmacılık

Filmde şiddet ve otorite üzerinden kurulan ilişkilerin bütün dünyada hüküm sürdüğüne dair bir ön kabul vardır. Sovyetler Birliği ordusuna mensup Mitka'nın, küçük çocuğa yönelik öğretileri bunu doğrular. Mitka'nın çocuğa hayatta kalmak için öldürmek zorunda olduğunu empoze etmesiyle çocuk için de öldürmeye yönelik güdüler harekete geçer. Gidilen her yerde egemen olan yaşam yeniden üretilir ve kurulan bütün ilişkilere yansıtılır.

Cinsellik

Filmde cinsellik travmatik bir şekilde temsil edilir. Rahibin çocuğu emanet ettiği Garbos, küçük çocuğun üzerinde tahakküm kurar ve cinsel istismarda

bulunur. Garbos'un kilise cemaatinin daimî üyelerinden birisi olması ayrıca düşündürücüdür. Çocuğun cinsel arzu nesnesi olması sadece erkekler eliyle gerçekleşmez. Cinsel dürtülerini dizginlemeyi başaramayan Ludmila, küçük çocuğu kendisiyle ilişkiye girmeye zorlar. Fakat küçük çocuk bütün arzularına rağmen cinselliğin gelişim yaşının altında olması nedeniyle cinsel eylemi gerçekleştiremez. Ludmila, ahırdaki keçiyi ilişki kurmayı dener. Bu çocuk için çok travmatik bir durum yaratır. Arzu nesnesi olarak belirlediği Ludmila'yla arasına keçinin girmesi, çocuğun öldürme güdüsünü harekete geçirir. Küçük çocuk keçiyi öldürür ve keçinin kopmuş kafasını Ludmila'nın yatağına atar. Ludmila'nın durumu, cinsel duygularını tatmin edemeyen bir insanın nelere sebep olabileceğini açıkça gösterir.

Filmin Künyesi

Filmin Adı: Die Welle (The Wave, Tehlikeli Oyun)

Filmin Yapım Yılı: 2008

Filmin Yönetmeni: Dennis Gansel

Filmin Senaristi: Dennis Gansel, Peter Thorwarth

Filmin Oyuncuları: Jürgen Vogel, Frederick Lau, Max Riemelt

Filmin Yapımcıları: B.A. Produktion, Constantin Film, Medienfonds GFP, Rat Pack Filmproduktion GmbH

Filmin Süresi: 107 dakika

Filmin Konusu

Almanya'da bir okulda öğretmenlik yapan Rainer Wegner, sınıftaki öğrencilere otokrasi konusunu anlatmak için ilgi çekici bir yöntem dener. Bu yöntemle göre otokratik yönetimlerin iyi anlaşılması adına bir deney gerçekleştirilir. Öğretmen sınıftaki öğrencilerin liderliğini üstlenir, öğrenciler de lidere bağımlı bir grup olma görevine sahip olur. Öğrencilerin otokrasiyi içselleştirmesi, lidere bağlılığın tam otoriteye dönüşmesi ve bireyler arasındaki farklılığın tamamen yok olmasıyla işler kısa sürede farklı bir yöne doğru ilerlemeye başlar. Böylece dersin iyi anlaşılması adına başlatılan deneyin sonucunda büyük bir kaos oluşur ve travmatik şiddet olayları meydana gelir.

Filmin Özeti

Almanya'da lise öğretmenliği yapan Rainer Wegner, ideolojilerin uygulamalı olarak anlatılmasını içeren proje dersi için anarşizm konusunu seçmek ister. Fakat okul yönetimi tarafından kendisine otokrasi konusu verilir. İlk başta bu konuyu anlatmak için pek istekli yaklaşmayan Wegner, konunun sınıfta ilginç tartışmalar doğurmasından sonra dersle ilgilenmeye başlar. Wegner, otokrasi konusunu öğrencilere daha iyi öğretebilmek için bir deney başlatır. Bu deneye göre, otokrasinin kendine has ilkeleri sınıfta geçerli olacaktır. Rainer, öğrencilerine tek

tip olmalarını, kendisine tam itaat göstermelerini ve disiplinli olmalarını emreder. Öğrencilerin bu durumu fazla içselleştirmesiyle sınıftaki durum kısa sürede farklı bir yönde değişim gösterir.

Gruba “Dalga” ismi verilir; amblem, işaret gibi motive edici unsurlar bulunur. Sınıftaki öğrenciler birkaç itiraz dışında yeni oluşuma tam uyum gösterir. Diğer sınıfta anarşizm dersinin işlenmesi, gruplar arasında çatışmalar doğurur. Okul bahçesinde ve dışarıda öğrenciler arasında kavgalar meydana gelir. Öğrenciler “Dalga” sembol ve sloganlarını şehrin her yerine yapıştırır. Belediye binasına yapıştırılan amblem ile basında da yer bulurlar. Bu durum onlar için ilk başta eğlenceli görünse de kısa sürede travmatik sonuçlar ortaya çıkar.

Grubun otoriteye tam uyumuyla birlikte şiddet kaçınılmaz hâle gelir. Gerek öğrenciler arasında gerek toplumun diğer gruplarına karşı her geçen gün şiddetin ve nefretin boyutu artar. Deneyin tehlikeli bir noktaya ulaştığını fark eden öğretmen Wegner, “Dalga” oluşumunun sonlandığını ve dersin bittiğini deklare eder. Fakat bu, grup üyesi Tim için kabullenmesi mümkün olmayan bir karardır. “Dalga” grubuyla bambaşka bir kişiliğe bürünen Tim, silahını çekerek dersin devam etmesi gerektiğini söyler. Üzerine gelen bir arkadaşını silahla yaralar. Öğretmeni Wegner’in kendisini durdurmak istemesi üzerine intihar ederek yaşamına son verir. Wegner tutuklanır ve hapse girer. Böylece tehlikeli otokrasi deneyimi, şiddet ve ölümlerle biter.

Bulgular ve Yorum

Gelenekçilik

Adorno ve diğer araştırmacıların otoritaryen kişiliğin özelliklerinden birisi olarak gösterdiği gelenekçilik, orta sınıfın geleneksel değerlerine olan bağlılığı tanımlar. Filmdeki bütün karakterler sıradan, orta sınıf, kentli Almanlardan oluşur. Gençlerin aileleri orta sınıfın geleneksel dünyasını çok iyi yansıtır. Aile ilişkileri geleneksel olarak düzenlenmiş ve ahlaki değerler de buna göre belirlenmiştir.

Otoritaryen Boyun Eğme

Otoriteye karşı itaati ve eleştirel düşünceden uzaklaşmış olmayı belirten otoritaryen boyun eğme, filmde birçok sahnede kendini gösterir. Bunun bir örneği, sınıf öğretmeni Rainer Wegner’in otokrasi dersi için yaptığı deney sonrası gençlerden gördüğü yaklaşımın farklılaşmasında belli olur. Önceleri Rainer diye hitap eden öğrenciler, otokrat bir lidere evrilmesiyle öğretmenlerine “Herr Wegner” şeklinde seslenmeye başlarlar.

Öğrenciler için öğretmenin söylediği her şey bir emir hâlini alır. Otorite olan Wegner’e gösterdikleri tam itaat ve uyum, bütün eleştirel düşünceleri reddetmelerine neden olur. Sınıfta “Dalga” adlı oluşuma karşı yükselen tepkilere sert bir şekilde karşılık verirler. Yaptıklarının yanlış olduğunu düşündürecek

bütün yaklaşımları tepkiyle reddederler. Aileleri ve çevreleriyle aralarında büyük bir kopuş ortaya çıkar. Koşulsuz olarak gösterdikleri itaat, eleştirelilikten ve sorgulayıcılıktan tamamen uzaklaşmalarına neden olur.

Wegner'in siyasi görüşüne ters olarak böyle bir yaklaşım geliştirmesinin sebebi aslında gençlere demokrasinin değerini bilmelerini sağlamaktır. Almanya'da bir daha asla otokratik bir yönetimin olmayacağını düşünen gençlere bunun her zaman olabileceğini göstermek isteyen Wegner, büyük bir kaosun öncüsü olur. Böylece otoriteye boyun eğmenin toplumsal koşulları oluştuğunda bireylerin bu duruma ne kadar çabuk rıza üretebileceği görülür.

Otoriteye en fazla boyun eğen öğrenci Tim'dir. Tim, ailevi problemleri nedeniyle yalnız ve içine kapanık bir gençtir. Kendisini adayabileceği bir oluşumun ortaya çıkması onun için büyük heyecana sebep olur. Tim, silah sahibi olarak grubu kendisi için bir yaşam kavgası hâline getirir. Bu durum filmin sonunda büyük bir travmaya neden olur.

Otoritaryen Saldırganlık

Grubun kendi değerlerinin dışında olan herkese karşı mevcut olan otoritaryen saldırganlık filmde sıklıkla görülmektedir. Özellikle diğer sınıfta anarşizm konusunu öğrenen arkadaşlarına yönelik olan şiddet eğiliminin sıklıkla altı çizilir. Filmdeki karakterlerin hepsi ailelerine, sevgililerine, grup dışındaki arkadaşlarına karşı saldırgan bir tutum içindedir. Potansiyel olarak barındırdıkları saldırganlık iç güdüsü, otoriteye gösterdikleri uyumla beraber açığa çıkar.

Tim, şiddeti en fazla içselleştiren karakterdir. Otoriteye gösterdiği itaat nedeniyle tamamen başka birine dönüşerek şiddetin esiri hâline gelir. Silahla arkadaşını yaralaması ve kendini öldürmesi bunun nihai sonucu olur.

Grubun önde gelenlerinden olan Marco, kız arkadaşı olan ve gruptan ayrılarak anarşizmin anlatıldığı gruba geçen Karo'ya tokat atar. Su topu maçında hem tribünlerde hem de sporcular arasında kavga çıkar. Öğretmen Wegner'in bile hayatında şiddetin etkileri görülmeye başlar. Sevgilisiyle olan ilişkisi otokratik ruh hâline geçişi nedeniyle bozulur. Şiddete olan eğilim bütün ilişkilerde kendini göstermeye başlar.

Öznellik Karşıtlığı

"Dalga" adlı grubun oluşmasıyla beraber sınıftaki herkes bireyselliklerini yitirerek her şeylerini grup adına feda ederler. Artık hepsi bir amaç için toplanmış, belirli bir ideal etrafında hizmet etmeye hazır, otoriteye tam rıza gösteren edilgen kitle hâline gelmiştir. Liderin bütün gruba tek tip kıyafet giydirmesi, aralarında ortak bir sembol ve işaretin kullanılması, herkesin askeri bir disiplin altına girerek farklılıkların yok edilmesi öznellik karşıtlığını doğurur. Sınıfa farklı renk giysiyle gelen arkadaşlarına yönelik olarak geliştirdikleri tepki bunun göstergesidir.

Wegner'in öğrencilere empoze ettiği, “*Tek başına hayatta mücadele edemeyiz. Ancak birlik olursak o zaman çok daha güçlü oluruz*” fikri, büyük çoğunluk tarafından tamamen uyumla karşılanır. Öğrencilerin öğretmenlerine yazdıkları sonuç raporlarında görülen, “*Artık kimin güzel, kimin en iyi ya da en başarılı olduğu önemli değil. ‘Dalga’ hepimizi aynı seviyeye getirdi*” ifadesi öznellik karşıtlığının en somut örneğidir.

Batıl İnanç ve Klişe

Filmdeki karakterlerin Almanya’da bir daha asla faşizmin ortaya çıkmayacağına yönelik olan ön kabulleri bir klişe oluşturmaktadır. Oysa içlerine düştükleri deneyde gördükleri gibi faşizmin ortaya çıkması için uygun koşulların oluşması yeterlidir. Deneyin ilerlemesiyle ortaya çıkan otoriteryen kişilikler, Almanya’da faşizmin tamamen yok edildiğine dair var olan klişenin yıkılması anlamına gelmektedir.

Güç ve Dayanıklılık

Filmdeki öğretmenin su topu hocası olması, öğrencilerin aynı zamanda su topu sporcuları olması filmdeki güç ve otorite saplantısına yönelik uygun bir alt metin oluşturur. Güç ve dayanıklılığın şart olduğu su topu sahneleri, otoriteryen kişiliğin en büyük gereklerinden birisi olan güç ve dayanıklılık tutkusunun altını çizer. Ayrıca, otokrasi dersleri esnasında hepsinin güçlü, sağlıklı ve dayanıklı olmasını isteyen öğretmenlerine karşı öğrencilerin güçlerini ispat etme kaygıları, bu unsurun filmde mevcut olduğunu gösterir.

Yıkıcılık ve Sinizm

Filmde genele yayılan bir düşmanlık hissi görülür. Otokrasinin içselleştirilmesiyle beraber gençler, düşman olmak ve insani değerlerden uzaklaşmak için hazır duruma gelir. Zayıflık aşağılanma sebebi olarak kabul görür. Karakterler aralarında olmak istemeyen herkese karşı yıkıcı bir tavır takınırlar. Tim karakterinde tamamen açığa çıkan yıkıcılık ve sinizm, şiddet olaylarının en yoğun olarak bu karakterde birleşmesiyle sonuç kazanır. Öğrencilerin “Dalga” bayrağı altında toplanıp gruplaşması, toplumun diğer üyelerine karşı yıkıcı bir güç meydana getirir. Bu yıkıcı davranışların sonuçları da şiddet eylemleri olarak ortaya çıkar.

Yansıtmacılık

Filmde bilinçsiz ve duygusal dürtüler otoriteye uyumla beraber dışarıya yansıtılır. Karakterlerin güç odaklı, otoriteryen tutum ve eylemleriyle bu durum ortaya konulur. Grupta olan otoriter ilişkilerin bütün okula, hatta Almanya’ya yansıtacağını düşünmeleri, dar ilişkilerindeki duygu ve düşüncelerin genelleştirildiğinin ispatı durumundadır. Grup içinde egemen olan yapıyı grubun dışında göremeyen öğrenciler, bu yanlışlığın hayal kırıklığını şiddete başvurarak gidermeye çalışırlar.

Cinsellik

Filmde cinselliğin dışavurumu “Dalga” mensubu öğrenciler arasında yapılan partide görülebilir. Bu sahnede gençlerden birisi cinselliğe vurgu yapan bir şaka yapar. Bu hareketi cinsel dürtülerinin kontrolsüzlüğüne, cinsellikle alakalı endişelerine dair bir ipucu barındırmaktadır.

SONUÇ

Çalışmanın örneklemini olarak belirlenen Boyalı Kuş ve Tehlikeli Oyun filmleri, otoritaryen kişilik tartışmaları bağlamında çözümlenmiştir. Adorno'nun 1950'de yaptığı “Otoritaryen Kişilik” çalışmasında belirttiği dokuz otoritaryen kişilik özelliği filmlerde aranmış; faşizm, otorite, ön yargı gibi kavramlarla ilişkisi belirlenmiştir. Buna göre, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Doğu Avrupa'daki kimsesiz bir Yahudi çocuğu merkezine alan Boyalı Kuş filmindeki karakterlerin otoritaryen kişiliği özellikleri sergilediği ortaya konulmuştur. Küçük çocuğun gittiği her köyde, misafir olduğu her evde gördüğü şiddetin kaynağı, bu kişilerin otoritaryen eğilimlere sahip olmasından ileri gelir. Avrupa'yı sarsan Nazizm ve büyük savaş, en sıradan insanın bile hayatını değiştirerek bütün toplumu otoriter etkilerin altına almıştır. Boyalı Kuş filminde görülen toplumsal yapı feodal ilişkilere bağlı, geleneksel değerlerin öne çıktığı bir ortam sunar. Bu kapalı yapının içinde dışarıdan gelen “yabancı” bir çocuk, her ne kadar zararsız da olsa yok edilmesi gerektiğine inanılan bir tehlike arz eder. Öyle ki, çocuğun sürekli “Çingene” ya da “Yahudi” olarak tanımlanması, toplumdaki antisemitizmin ve ırkçı nefretin boyutlarını gösterir. Bu sahneler, antisemitizmin yalnızca Nazizm'le içselleştirilmemesi gerektiğini, Nazizm'e karşı savaşıyan Slav toplulukları arasında da bu nefret suçunun olabileceğinin altını çizer.

2008 yapımı Alman filmi olan Tehlikeli Oyun, bu tartışmalara uygun düşecek içerikler sunar. Almanya'da faşizmin bir daha dirilmesinin mümkün olmadığı yönündeki yaygın inanca karşı film, faşizmin uygun ortam bulduğu her yerde ortaya çıkabileceğini ortaya koyar. Filmdeki öğretmenin faşist bir lidere, sınıfın faşist bir orduya dönüşümü çok kısa sürede gerçekleşir. Bu durum, otoritaryen kişiliklerin her zaman ve her yerde bulunabileceğini gösterir.

Boyalı Kuş filminde feodal toplumun içe kapalı üyeleri arasında görülen kişilik özelliklerinin aynısı modern dönemde Avrupa'nın ortasında, Almanya'da da görülmektedir. İki film arasındaki farklı toplumsal yapılar, karakterlere ve olaylara rağmen iki filmin de ortak noktası otoritaryen kişilik özelliklerinin uygun ortam olduğu anda gelişeceği ve tehlike durumuna gelebileceğidir. Nitekim her iki filmde de görülen şiddet, travmatik olaylar bunu doğrular.

Adorno'nun kendisinden önce yapılan ön yargı çalışmalarından elde ettiği bulgularla yaptığı otoritaryen kişilik çalışmaları günümüzde de doğruluğunu kanıtlamaktadır. Birbirinden farklı tarihlerde, farklı ülkelerde, farklı biçimlerle çekilen bu iki filmi de Adorno'nun “Otoritaryen Kişilik” çalışmaları kapsamındaki

düşünceleri yetkinlikle açıklamaktadır. Nitekim her iki filmde de otoritaryen kişilik özelliklerinin tamamı görülür. Bu çalışmanın sınırlılıkları ve amaçları kapsamında bu filmler belirlenmiş olup içeriğinde Nazizm, faşizm, antisemitizm gibi öğeleri barındıran her film, ele alınan kuramsal tartışma doğrultusunda ortaya çıkarılan film eleştirisi yaklaşımıyla değerlendirme konusu olabilir.

KAYNAKÇA

Adorno, T. W. (2011). *Otoritaryen kişilik üstüne: Niteliksel ideoloji incelemeleri*. (D. Şahiner, Çev.). Say Yayınları.

Adorno, T. W. (2012). *Sahicilik jargonu: Alman ideolojisi üzerine 1962-1964*. (Ş. Öztürk, Çev.). Metis Yayınları.

Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., Sanford, R. N. (1950). *The authoritarian personality*. Harper & Brothers.

Akbulut, H. (2019). *Film çözümlenmeleri*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Baars, J., ve Scheepers, P. (1993). Theoretical and methodological foundations of the authoritarian personality. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 29(4), 345–353. [https://doi.org/10.1002/1520-6696\(199310\)29:4%3C345::AID-JHBS2300290405%3E3.0.CO;2-L](https://doi.org/10.1002/1520-6696(199310)29:4%3C345::AID-JHBS2300290405%3E3.0.CO;2-L)

Boucher, G. (2016). *Yeni bir bakışla, Adorno*. (Y. Başkavak, Çev.). Kolektif Kitap.

Duckitt, J. (2015). Authoritarian personality. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2(2), 255–261. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.24042-7>

Ferrarotti, F. (1994). Beyond the authoritarian personality: Adorno's demon and its liberation. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 8(1), 105–127. <https://www.jstor.org/stable/20007175>

Kabadayı, L. (2018). *Film eleştirisi: Kuramsal çerçeve ve sinemamızdan örnek çözümlenmeler*. Ayrıntı Yayınları.

Özden, Z. (2004). *Film eleştirisi: Film eleştirisinde temel yaklaşımlar ve tür filmi*. İmge Kitabevi Yayınları.

Rensmann, L. (2017). *The politics of unreason: The Frankfurt School and the origins of modern antisemitism*. Suny Press.

Stewart, D., ve Hoult, T. (1959). A social-psychological theory of the authoritarian personality. *American Journal of Sociology*, 65(3), 274–279. <https://www.jstor.org/stable/2773308>

Şahiner, D. (2011). Sunuş. *Otoritaryen kişilik üstüne: Niteliksel ideoloji incelemeleri* (s. 9–12) içinde. Say Yayınları.

Taş, T. (2019). Otoritaryen popülizm ve Amerikan ajitatörünün yeni portresi: Nicholas J. Fuentes. *Moment Dergi*, 6(1), 9–37.